किशोरावस्थाको गर्भधारणले आमा र शिशु स्वास्थ्यमा पारेको प्रभाव

प्रस्तोता
जनक सुब्बा
परीक्षा रोल नं. : २१४००९३/२०७२
त्रि.विदर्ता नं. :५-१-८-८३-९६
शौक्षिकवर्ष :२०७०/०७१

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र संकाय, स्वास्थ्य तथा
जनसंख्या शिक्षा विभाग अन्तर्गत स्वास्थ्य शिक्षामा एम.एड. दोस्रो वर्ष
(H. Ed. 598) को आंशिक पाठ्यभार पुरा गर्नका लागि प्रस्तुतगरिएको शोध पत्र

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस
स्वास्थ्य तथा जनसंख्या विभाग
सुन्दरहरैँचा-१२, मोरङ

२०७५

त्रिभुवन विश्वविद्यालयद्वारा सम्बन्धनप्राप्त
सुकुना बहुमुखी क्याम्पस
SUKUNA MULTIPLE CAMPUS
(स्नातकोत्तर तह कार्यक्रम)
कोसीहरैँचा, मोरङ
KOSHIHARAINCHA, MORANG
स्था.: २०४८
(विश्वविद्यालय अनुदान आयोग बाट QAA प्राप्त)
☏ ०२१-५४५६९
☏ ०२१-५४५७१७
फ्याक्स : ०२१-५४५७
सूचना बोर्ड सेवा १६१८०२१५४५७
E-mail: sukunac@yahoo.co
Web site: www.sukuna.edu.np

पत्र सङ्ख्या

चलानीनम्बर

विषय : सिफारीस पत्र ।

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशात्र सङ्कायअर्न्तगत स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या विभाग स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको जनसङ्ख्या शिक्षा ५९८ को प्रयोजनका लागि प्रस्तुत 'किशोरावस्थाको गर्भधारणले आमा र शिशु स्वास्थ्य पारेको प्रभाव' शीर्षकको शोधपत्र जनकले मेरो निर्देशनमा रही मिहिनेतका साथ सिर्जनात्मक तथा नितान्त मौलि रुपमा तयार पार्नु भएकोले यस शोधकार्य प्रति म सन्तुष्ट छु । अतः यस शोधकार्य मूल्याङ्कनका लागि मूल्याङ्क समिति समक्ष सिफारिस गर्दछु ।

....

कृष्ण प्रसाद भुर्तेल
शोध निर्देशक

त्रिभुवन विश्वविद्यालयद्वारा सम्बन्धनप्राप्त

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

SUKUNA MULTIPLE CAMPUS

(स्नातकोत्तर तह कार्यक्रम)

कोसीहरैँचा, मोरङ

KOSHIHARAINCHA, MORANG

स्था.: २०४८

(विश्वविद्यालय अनुदान आयोग बाट QAA प्राप्त)

☏ ०२१-५

☏ ०२१-५४

फ्याक्स : ०२१-५४५७

सूचना बोर्ड सेवा १६१८०२१५४५७

E-mail: sukunac@yahoo.co

Web site: www.sukuna.edu.n

पत्र सङ्ख्या

चलानीनम्बर

विषय : शोधपत्र मूल्याङ्कन गरी स्वीकृत गरिएको सम्बन्धमा ।

उपर्युक्त सम्बन्धमा सुकुना बहुमुखी क्याम्पसको शिक्षासास्त्र सङ्काय, स्नातकोत्तर तह (M.Ed) स्वास्थ्य त जनसङ्ख्या विभाग (H.Ed.598) का विद्यार्थी **जनक सुब्बाले किशोरावस्थाको गर्भधारणले आमा र शिशु स्वास्थ्यम प्रभाव** शीर्षकको शोधपत्र शोध निर्देशक तथा सुपरिवेक्षक बाट बाह्य मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस भई आएको आवश्यक मूल्याङ्कन गरी स्वीकृत गरिएको छ ।

शोध मूल्याङ्कन समिति

		हस्ताक्षर
१. श्री जनार्दन गुरागाईं	विभागीय प्रमुख	....
२. श्री कृष्ण प्रसाद भुर्तेल	शोध निर्देशक	....
३.	बाह्य परीक्षक	....

मिति : २०७५ /   /

प्रतिबद्धता

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षा शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या विभाग स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको स्वास्थ्य शिक्षा ५९८ को प्रयोजनका लागि प्रस्तुत 'किोरावस्थाको गर्भधारणले आमा र शिशु स्वास्थ्यमा पारेको प्रभाव' शीर्षकको शोधपत्र प्रतिवेदन अर्को प्रयोजनको लागि कहीँ कतै पेश नगरेको र हुबहु कही कसैको शोधपत्रको सारेको छैन । यो अनुसन्धानका लागि लिएका तथ्याङ्क गोपनियता पूर्ण रुपले राख्नेछु । ।

....

जनक सुब्बा

कृतज्ञता

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षा शास्त्र संकाय अन्तर्गत स्वास्थ्य तथा जनसङ्ख्या विभाग स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्नको लागि तयार पारिएको प्रस्तुत् सोध पत्र मोरङ जिल्ला कानेपोखरीगाउँपालीका वार्ड नं. ५, ६ र ७आइतबारेमा किशोरावस्थाको गर्भधारणले आमा र शिशु स्वास्थ्यमा पारेको प्रभाव शीर्षकमा यो अध्ययनसम्बन्धित छ । यस विषयमा शोध गर्ने अवसर प्रदान गरेकामा शैक्षिक जनसंख्या तथा स्वास्थ्य विभाग, सुकुना बहुमुखी क्याम्पस सुन्दरहरैंचा मोरङ प्रति आभार प्रकट गर्दछु । किशोरावस्थाको गर्भधारणले आमा र शिशु स्वास्थ्यमा पारेको प्रभाव सन्दर्भमा स्थलगत रुपमा सम्बन्धित ब्यक्ति तथा स्वास्थ्य संस्था सम्बन्धित संघ संस्थाहरुबाट प्राप्त तथ्यांक एवं जानकारीको आधारमा तयार पारिएको हुनाले सम्बन्धित क्षेत्रमा यो सोध पत्र उपयोगी हुने कुरामा आशाबादी छु ।

यो शोध पत्र तयार पार्न सल्लाह सुझाव तथा कुशल निर्देशन दिई सोध निर्देशन गर्नु भएका श्रदेय विभागीय प्रमूख जनार्दन गुरागाईप्रति कृतज्ञाता ज्ञापन गर्दछु । आफ्नो अनेकौं व्यास्तताको बाबजुत अमूल्य सहयोग र सोध कार्यमा सहयोग र निर्देशन गर्नु हुने आदरणीय गुरु कृष्णप्रसाद भुर्तेलप्रति आभारी छु । सूचना तथा तथ्यांक संकलन गर्ने क्रममा आफ्नो अमूल्य समय सूचना र जानकारी गर्नु हुने स्वास्थ्य चौकी अनमी तथ्यांक संकलनमा सही तथ्यांक दिने किशोरीहरु प्रति विशेष धन्यबाद दिन चाहान्छु । शोध कार्यमा सल्लाह सुझाव र सहयोग गर्नु हुने साथीहरुप्रति पनि आभार प्रकट गर्न चाहान्छु त्यसैगरी भाषिक शुद्धता हेरि मेरो यस शोध पत्रलाई त्रुटिरहित बनाउन सहयोग गर्नुहुने गुरु प्रति आभार प्रकट गर्न चाहान्छु ।

अन्त्यमा कम्प्युटर टङ्कनमा सहयोग गर्ने न्यू सुकुना पुस्तक तथा फोटोकपी सेन्टरका प्रो. खगेन्द्र मणि चम्लागाईलाई पनि धन्यवाद दिन चाहान्छु ।

जनक सुब्बा

शोधसार

यस शोधपत्र दुर्गम समुदायको महिलाहरुको किशोर अवस्थामा गर्भधारणका कारण प्रजनन् स्वास्थ्यमा पारेको प्रभाव शिर्षकमा गरिएको छ । यस अध्ययनमा किशोरीहरुमा गर्भ धारणका कारणहरु पहिचान गर्ने, किशोर अवस्थामा गर्भधारणका कारण प्रजनन् स्वास्थ्यमा परेको प्रभावहरु पहिचान गर्ने साथै किशोरीहरुमा गर्भधारणका कारणले पर्ने स्वास्थ्य समस्या समाधानका लागि सुझाव प्रस्तुत गरिएको छ ।

यस अध्ययनको अनुसन्धान ढाँचा परिमाणात्मक पद्दतिमा अधारीत छ । अनुसन्धानका क्रममा कम उमेरमा गर्भधारणका कारण प्रजनन् स्वास्थ्यमा देखिएका प्रभावहरु, ती प्रभावहरू कम गर्ने उपायहरुलाई गुणात्मक रुपमा प्रस्तुत गरिएको छ । नमूना छनोटमा परेका कति महिलाहरुमा कुनकुन समस्या छन् भन्ने जानकारी परिमाणात्मक रुपमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

मोरङ जिल्ला कानेपोखरीगाउँपालीका५, ६ र ७आइतबारेका१३९५ घर धुरीमा वसोवास गर्ने १३-४९ वर्षका विवाह गरेका ११७९ जना महिलाहरुलाई कुल जनसंख्याको रुपमा लिएको छ र त्यस मध्ये उद्देश्यमूलक नमूना छनोट विधिद्वारा ३७७ जनालाई नमूना जनसंख्याको रुपमा लिएको छ ।

शोध अध्ययनको चौथो खण्डमा प्राथामिक र द्वितिय स्रोतवाट प्राप्त भएका तथ्यांङ्क र विवरणको विश्लेषण तथा विवेचना गरिएको छ । दुवै स्रोतवाट प्राप्त भएका तथ्यांङ्कलाई विश्लेषण गर्न तथ्यांङ्कको विवरणको विशेषताको आधारमा गुणात्मक र परिमाणात्मक रुपमा तथ्यांङ्कलाई प्रस्तुत गरिएको छ । अध्ययनलाई निष्कर्षमा पुऱ्याउन आवश्यकता अनुसार सान्दर्भिक सिद्धान्तको आधारमा लिएको छ । तथ्याङ्कलाई व्याख्या विश्लेषण गर्ने क्रममा नमूना छनोटमा परेका महिलाहरुसँग अन्तरवार्ता विधिवाट आवश्यक तथ्याङ्क संकलन गरी त्यसैका आधारमा प्रस्तूत गरिएको छ । साथै कतिपय तथ्यांकलाई द्वितीय स्रोतका रुपमा लिएको छ ।

तथ्यांक प्राप्तिकोलागि प्रयोग गरिएका अनुसन्धानका साधनको विशेषता अनुसार विवरण र तथ्याकं विश्लेषण गरिएको छ । प्राप्त तथ्याङ्कलाई तालिकीकरण गरी प्रस्तुत गरिएको छ ।

किशोर अवस्थामा गर्भधारणका कारण अशिक्षा, गरीबी, सामाजिक पछौटेपन परम्परागत मूल्य र मान्यता, अन्धविश्वास, धार्मिक विश्वास, रहेको पाइयो । महिलाहरुमा यौन तथा प्रजनन् स्वास्थ्य सम्वन्धी ज्ञानको कमिले गर्दा चाँडै विवाह हुने तथा गर्भधारण हुने गरेको पाइयो ।

त्यसलाई न्यूनिकरण गर्न प्रजनन् स्वास्थ्य शिक्षाको आवश्यकता पर्ने देखियो । विवाहलाई परिवारमा औपचारिकता पूरा गर्न चाडै सन्तानको मुख हेर्ने तथा अज्ञानताका कारण गरीबी, अशिक्षा साथै यौन लाई हेर्ने गलत दृष्टिकोणका कारणले शारिरीक रुपमा विभिन्न रोगहरु लाग्ने गरेको पाइयो ।

विषय सूची

	पृष्ठ संख्या
घोषणा पत्र	I
सिफारिस पत्र	II
स्वीकृति पत्र	III
कृतज्ञता ज्ञापन	IV
शोधसार	V
विषय सूची	VII
तालिका सूची	X
चित्र सूची	XII
प्रयोग भएका पारिभाषिक शब्दहरू	XIII
परिच्छेद एक : परिचय	
१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि	१
१.२ समस्याको कथन	१०
१.३ अध्ययनको उद्देश्य	११
१.४ अनुसन्धानात्मक प्रश्नहरु	११
१.५ अध्ययनको महत्व	१२
१.६ अध्ययनका परिसीमाहरु	१२
१.७ प्रयोग गरिएका शब्दको परिभाषा	१३
परिच्छेद दुई : सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन	
२.१ अध्ययनको सैद्धान्तिक खाका	१४
२.२ सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन	१५
२.३ उपादेयता	२०
२.४ आवधारणात्मक खाका	२१
परिच्छेद तीन : अनुसन्धान विधि	
३.१ अनुसन्धान ढाँचा	२३
३.२ अध्ययनको जनसंख्या	२३

३.३ तथ्याङ्कको स्रोत २३
३.४ नमूनाको आभार र ननौट विधि २४
३.५ तथ्याङ्क संकलनको साधन २४
३.६ तथ्याङ्क संकलनका साधनको वैधता र स्तरीयता २४
३.७ तथ्याङ्क संकलन प्रकृया २४
३.८ तथ्याङ्कको व्याख्या, विश्लेषण तथा प्रस्तुतीकरण २५

परिच्छेद चार : नतिजाको व्याख्या र विश्लेषण

४.१ विवाह उमेर सम्बनिध विवरण २६
४.२ चाँडो विवाहको कारण सम्बन्धी २७
४.३ सन्तानको संख्या सम्बन्धी विवरण २८
४.४ प्रथम गर्भधारणको उमेर सम्बन्धी विवरण २९
४.४.१ चाँडो गर्भधारण हुनुको कारण सम्बन्धी विवरण ३०
४.५ परिवार नियोजनको ज्ञान सम्बन्धी अवस्था ३२
४.५.१ परिवार नियोजनका साधन प्रयोगको अवस्था ३२
४.५.२ अस्थायी तथा स्थायी साधन प्रयोगको अवस्था ३३
४.५.३ परिवार नियोजनको साधन प्रयोग नगर्नुको कारण ३४
४.६ गर्भावस्थामा परीक्षण गराएको/नगराएको सम्बन्धी विवरण ३४
४.६.१ गर्भ परीक्षणको अवस्था ३५
४.६.२ गर्भ परीक्षण नगराउनुको कारण ३६
४.७ स्वास्थ्य संस्थामा बच्चा जन्माउनेको संख्या सम्बन्धी विवरण ३७
४.८ प्रसव सम्बन्धी विवरण ३७
४.९ गर्भवती महिलाको स्वास्थ्य अवस्था सम्बन्धी विवरण ३८
४.९.१ सुत्केरी अवस्था सम्बन्धी विवरण ३८
४.१०गर्भपतनको कारण ३९
४.१०.१ गर्भवती महिलाको स्वास्थ्य समस्याका प्रकार ४०

४.१०.२ किशोर अवस्थामा गर्भधारणका कारण आउने समस्याका किसिम ४१
४.११ यौन प्रसारित रोग सम्बन्धी अवस्था ४३
४.१२ प्रजनन् स्वास्थ्य सम्बन्धी धारणा ४५
४.१२.१ प्रजनन् स्वास्थ्य सम्बन्धी धारणा ४६
४.१२.२ प्रजनन् स्वास्थ्य समस्या ४६
४.४. प्राप्तिहरु ४७

पच्छिेद पाँच : निष्कर्ष र सुझावहरु
५.१ निष्कर्षहरु ५२
५.२ सुझावहरु ५३
५.२.१ नीतिगत तहका लागि सुझाव ५३
५.२.२ अभ्यास तहका लागि सुझाव ५४
५.२.३ अनुसन्धान तहका लागि सुझाव ५५

अनुसूचीहरु
सन्दर्भ सामग्री

तालिका सूची

तालिका नं.	विवरण	पेज नं.
१	विवाह गर्दाको उमेर सम्बन्धी विवरण	२७
२	चाँडो विवाहको सम्बन्धी विवरण	२८
३	सन्तानको संख्या सम्बन्धी विवरण	२९
४	प्रथम गर्भधारणको उमेर सम्बन्धी विवरण	३०
५	कम उमेरमा गर्भधारणका गर्नाको कारण सम्बन्धी विवरण	३१
६.	परिवार नियोजनको ज्ञान सम्बन्धी अवस्था	३२
७.	परिवार नियोजनका साधनको प्रयोगको अवस्था	३२
८.	अस्थायी तथा स्थायी साधन प्रयोगको अवस्था	३३
९	परिवार नियोजनका साधन प्रयोग नगर्नुका कारण सम्बन्धी विवरण	३४
१०	गर्भावस्थामा परीक्षण गराएको/नगराएको सम्बन्धी विवरण	३५
११	गर्भ परीक्षण सम्बन्धी विवरण	३४
१२	गर्भ परीक्षण नगराउनुका कारण सम्बन्धि विवरण	३६
१३	सुत्केरी हुँदाको स्थान सम्बन्धि विवरण	३७
१४	प्रसवका सेवा सम्बन्धि विवरण	३७
१५	गर्भवती महिलाको स्वास्थ्य अवस्था सम्बन्धी विवरण	३८
१६	सुत्केरी पछिको अवस्था सम्बन्धी विवरण	३९
१७	गर्भपतनका प्रकार सम्बन्धि विवरण	४०
१८	गर्भवती महिलाको स्वास्थ्य समस्याको प्रकार	४०
१९	जटिल समस्याका किसिम	४१
२०	सामान्य समस्याका किसिम	४२
२१	यौन प्रसारीत रोग सम्बन्धी अवस्था	४४
२२	प्रजनन् स्वास्थ्य सम्मबन्धी धारणा	४५
२३	प्रजनन् स्वास्थय समस्याका किसिम	४६

चित्र सूची

चित्र नं.	विवरण	पेज नं.
१	अस्थायी तथा स्थायी साधनको प्रयोगको अवस्था	३३
	समस्याका किसिम	४३
२	यौन प्रसारित रोग सम्बन्धि समस्या	४४

ACRONYMS

क्र.स.	-	क्रम संख्या
गा.वि.स	-	गाउँ विकास समिति
प्रा.लि.	-	प्राइभेट लिमिटेड
त्रि.वि.	-	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
AIDS	-	Aquired Immunedeficiency Syndrome
CBS	-	Central Bureau of Statistic
HIV		Human Immunedeficiency Virus
INGO	-	International non goverment organation
NDHS	-	Nepal Demographic and Health Survey
NGO	-	Non goverment organation
UN	-	Unitaed Nation
UNIECF	-	United nation children fund
WHO	-	World helth organation